

KS. TOMASZ WIELEBSKI*

Duszpasterstwo miejskie w Polsce w kontekście nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego

Papież Franciszek, pisząc w adhortacji apostolskiej *Evangelii gaudium* o niektórych wyzwaniach współczesnego świata, zwrócił także uwagę na wyzwania kultur miejskich, podkreślając, że rodzące się „w ogromnych skupiskach ludzkich nowe kultury, gdzie chrześcijanin nie jest już promotorem lub twórcą sensu oraz zachodzących tam przemian, stanowią uprzywilejowane miejsca dla nowej ewangelizacji”¹. Kontynuując swoją myśl, papież zauważył, „że wymaga to wymyślenia nowych przestrzeni modlitwy i komunii nacechowanych innowacyjnością, bardziej pociągających i znaczących dla mieszkańców miast”². Przywoływana zachęta Franciszka do odnowy duszpasterstwa w wielkich miastach jest szczególnie ważna w kontekście zachodzącego procesu urbanizacji. Dane ONZ mówią o tym, że stopa urbanizacji w skali globu wynosi obecnie 55%. Według prognoz osiągnie ona w 2050 roku 68%³. Wskaźnik urbanizacji w Polsce wynosi obecnie 60%⁴, a według prognoz ONZ szacuje się, że będzie on w 2050 roku wynosił 70%⁵.

Odpowiadając na wyzwanie papieża, autor pragnie podjąć kwestię przyszłości duszpasterstwa realizowanego w miastach w duchu nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego (EG 25; 33-35). W polskim piśmiennictwie teologicznym spotyka się publikacje wieloaspektowo zajmujące się kwestią

---

* ks. Tomasz Wielebski – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1313-8514>; e-mail: tomwielebski@gmail.com

¹ Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, Watykan 2013, 73 (dalej: EG).

² Tamże.

³ Raport ONZ, *Rewizja urbanizacji świata w 2018 roku*, <https://www.un.org/development/desa/publications/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html> (dostęp: 30.07.2020).

⁴ Por. GUS, *Mały Rocznik Statystyczny Polski. Ludność w miastach*, Warszawa 2020, s. 106.

⁵ *Population division. World urbanization prospects 2018*, <https://population.un.org/wup/Country-Profiles/> (dostęp: 30.07.2020).

duszpasterstwa w mieście⁶. W kontekście szybko zachodzących przemian niektóre zawarte tam przemyślenia częściowo się zdezaktualizowały, niektóre zachowują swoją aktualność. Konieczne jest więc w szybko zmieniających się kontekstach, jak też biorąc pod uwagę wyzwania przyszłości, podejmowanie zagadnienia nowego sposobu duszpasterskiej obecności Kościoła w miastach. Autor mając świadomość, że nie sposób w tego typu opracowaniu całościowo i wyczerpująco podjąć zasygnalizowaną tematykę, pragnie, aby jego rozważania stały się pewnym przyczynkiem do dalszej dyskusji i wypracowywania, a następnie wprowadzania w życie i ewaluowania, odpowiadającego na wyzwania czasów współczesnych, modelu duszpasterstwa miejskiego.

Podejmując rozważania dotyczące duszpasterstwa miejskiego, należy zdefiniować używane pojęcia. *Encyklopedia katolicka* definiując miasto, stwierdza, że jest to „forma osadnicza występująca we wszystkich epokach i cywilizacjach, o określonych cechach przestrzennych, strukturze organizacyjnej, władzy społeczno-kulturowej i zawodowej, w której dokonują się charakterystyczne dla danego społeczeństwa zjawiska i procesy historyczno-społeczne, między innymi w stosunkach ludnościowych, ekonomicznych, moralnych, religijnych i kulturowych (...), związane ze sobą genetycznie lub funkcjonalnie, mające kierunek i treść”⁷. Definiując z kolei duszpasterstwo miejskie, można powiedzieć, że jest to zorganizowana działalność zbawcza Kościoła, urzeczywistniająca w służbie osobom mieszkającym w mieście, ze szczególnym uwzględnieniem ich tożsamości oraz wielorakich, wpływających na jej kształtowanie uwarunkowań, zbawcze działanie Chrystusa przez głoszenie słowa Bożego, sprawowanie liturgii, posługę pasterską i świadectwo życia chrześcijańskiego.

Zdefiniowania wymagają też pojęcia: nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne. Termin *nawrócenie pastoralne* pojawił się w dokumencie podsumowującym V Ogólną Konferencję Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów z maja 2007 roku zwanym *Dokumentem z Aparecidy*⁸. Chociaż nie przedstawiono w nim precyzyjnej definicji omawianego pojęcia, bo dokument ma

⁶ Por. M. Baron, *Środowisko wielkomiejskie jako locus współczesnej ewangelizacji*, Lublin 2017 (mps); R. Biel, *Kierunki rozwoju duszpasterstwa wielkomiejskiego*, w: *Peryferie wiary wyzwaniem dla Kościoła*, red. W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2015, s. 133-150; tenże, *Wielkomiejskie aspekty nowej ewangelizacji*, w: *Duszpasterstwo w świetle nauczania papieża Franciszka*, red. D. Lipiec, Lublin 2015, s. 45-62; E. Golomb, *Teoretyczne rozważania nad modelem działalności duszpasterskiej w mieście*, w: *Ludzie-Wiara-Kościół. Analizy socjologiczne*, red. B. Cywiński, Warszawa 1996, s. 311-332; R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, Lublin 1997; W. Piwowarski, *Problemy duszpasterskie parafii terytorialnych*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 32(1985), z. 6, s. 69-78.

⁷ Z. Świerczyński, *Miasto*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 774.

⁸ Głównym celem konferencji w Aparecidy (13-21.05.2007) było przywrócenie świadomości Kościoła w Ameryce Łacińskiej i ożywienie zapału ewangelizacyjnego. W jej przygotowaniu brał czynny udział kardynał Bergolio, obecny papież Franciszek, który także przewodniczył zespołowi redagującemu wersję końcową dokumentu. Zob. APARECIDA. V Ogólna Konferencja Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Dokument końcowy *Jesteśmy uczniami i misjonarzami Jezusa Chrystusa, aby nasze narody miały w nim życie*, Gubin 2014 (dalej: AP).

charakter duszpasterski, nie będąc podręcznikiem teologicznym, to możemy tam odnaleźć wyjaśnienie tego pojęcia rozumianego jako proces: „nawrócenie pastoralne naszych wspólnot wymaga przejścia z duszpasterstwa jedynie zachowawczego do duszpasterstwa zdecydowanie misyjnego” (AP 370). Wspomniana myśl znajduje się również w *Evangelii gaudium*, która zauważa, że Kościół ma „podać drogą duszpasterskiego i misyjnego nawrócenia, które nie może pozostawić rzeczy w takim stanie, w jakim są” (EG 25). Proces *nawrócenia pastoralnego* wiąże się z odkrywaniem i formowaniem tożsamości ucznia-misjonarza. *Dokument z Aparecidy* w sposób systematyczny, a *Evangelii gaudium* pośredni, wymienia pięć głównych aspektów formowania uczniów-misjonarzy. W różny sposób przejawiają się one na każdym z etapów drogi formacyjnej, uzupełniając się i czerpiąc z siebie nawzajem (AP 278). Do tych aspektów należą: spotkanie z Jezusem Chrystusem, nawrócenie, bycie uczniem, komunია, misja. Skutkiem nawrócenia pastoralnego ma być duszpasterstwo realizowane w kluczu misyjnym, które „wymaga rezygnacji z wygodnego kryterium duszpasterskiego, że <<zawsze się tak robiło>>” (EG 33)⁹.

Realizując swój zamiar badawczy, autor podejmie go w 3 punktach. Spróbuje on najpierw spojrzeć na wybrane socjologiczne uwarunkowania duszpasterstwa w mieście (1), a następnie ukaże teologiczne podstawy duszpasterstwa w mieście ze zwróceniem uwagi na nauczanie Magisterium dotyczące nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego (2). Zwieńczeniem refleksji ma być ukazanie pewnych kierunków działań służących odnowie i rozwojowi duszpasterstwa w mieście w Polsce (3).

1. Wybrane socjologiczne uwarunkowania duszpasterstwa w mieście

Socjolodzy miasta mają trudności ze zdefiniowaniem samego pojęcia *miasta*, których źródłem jest jego wielowymiarowość, obejmująca aspekty instytucjonalne, organizacyjne, przestrzenne, ekologiczne, prawne, kulturalne i społeczne¹⁰. Ze względu na złożoność tematyki, w literaturze pojawia się olbrzymia ilość desygnatów i definicji miasta, które często znacznie się od siebie różnią. Analiza literatury socjologicznej na temat miast i procesu urbanizacji ujawnia kakofonię perspektyw i punktów widzenia zjawisk uważanych za *miejskie*. Przykładowo w obrębie opracowań angielskojęzycznych można doszukać się około 350 propozycji definiowania lub desygnowania miast¹¹. Uznając kwestie definicyjne za drugorzędne, wielu autorów, określając analizowane w mieście zjawiska społeczne mianem *kwestii miejskich*, patrzy na miasto w kontekście zestawu jego cech charakterystycznych, podkreślając jego zwartą budowę z zarysowanym centrum, złożoną strukturę społeczno-zawodową, wie-

⁹ Szeroko na ten temat pisze T. Wielebski, *Nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne w Polsce*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 2016, numer specjalny, s. 128-147.

¹⁰ Por. W. Misiak, *Miasto*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. II, Warszawa 1999, s. 227.

¹¹ Por. A. Majer, *Miasta teoretyczne*, w: *Spoleczne i ekonomiczne aspekty urbanizacji i metropolizacji*, red. M. Malikowski, M. Palak, J. Halik, Rzeszów 2015, s. 12.

lofunkcyjność¹². Pisząc o funkcjach miasta, zwracają uwagę na konieczność zaspokajania wszystkich potrzeb mieszkańców i „bycia wspólnotą”¹³.

Wśród wielu funkcji, jakie pełni miasto, zwawcy problematyki wymieniają funkcje religijne. Obecność religii w przestrzeni większości miast jest faktem znanym od początków osadnictwa typu miejskiego, gdyż miasto jest miejscem zamieszkania ludzi różnych ras, narodów i religii. Socjologowie analizują funkcje religijne miast w różnych aspektach, skupiając się na roli religii w organizacji przestrzennej miast czy strukturze własności i przeznaczeniu obiektów sakralnych (aspekt jakościowy), podając stosowne wskaźniki liczbowe odnoszące się do zachodzących zjawisk religijnych (aspekt ilościowy) czy też wydzielając miejsca ich koncentracji (aspekt przestrzenny). Można spoglądać na funkcje religijne miasta w aspekcie endogenicznym i egzogenicznym. Funkcje endogeniczne zaspokajają potrzeby religijne mieszkańców miasta, natomiast funkcje egzogeniczne mają charakter ponadlokalny i swoim zasięgiem obejmują obszar większy niż miasto w jego granicach administracyjnych¹⁴.

W literaturze socjologicznej przyjmuje się klasyfikację miast ze względu na liczbę mieszkańców, funkcjonalność, relację do całości państwa, ukształtowanie centrum, strukturę mieszkańców itp. Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców, wyróżnia się miasta małe (do 20 tys. mieszkańców), średnie (do 100 tys.), duże (do 500 tys.), metropolie (ponad 1 mln), mega metropolie (ponad 10 mln)¹⁵.

Mieszkańcy miast posiadają nieustannie się kształtującą specyficzną tożsamość. Najogólniej patrząc na zagadnienie tożsamości w kontekście społecznym, możemy mówić o *tożsamości jednostki*, która na podstawie własnych wyobrażeń, sądów i przekonań przypisuje sobie wyróżniające ją cechy decydujące o przynależności do określonych struktur społecznych i narodowych, oraz o *tożsamości zbiorowości* wyrażającej się w podobnym sposobie myślenia, przeżywania i działania¹⁶. W społeczeństwie przedindustrialnym tożsamość jednostek odznaczała się pewną stałością, na którą miała wpływ zarówno stabilność struktur społecznych, jak też mała mobilność przestrzenna i społeczna. Tożsamość jednostki kształtowała się w utrwalonej strukturze społecznej i kulturowej, będąc wyznaczana przez miejsce (terytorium) jej życia¹⁷. Wraz z ukonstytuowaniem się nowoczesnego i ponowoczesnego społeczeństwa trwałość struktur społecznych i świata otaczającego jednostkę straciła na znaczeniu

¹² Por. J. Styk, *Socjologia miasta*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, dz. cyt., kol. 774-778.

¹³ Por. tamże, kol. 775.

¹⁴ Por. E. Biłska-Wodecka, A. Jackowski, I. Soljan, *Funkcje religijne miasta. Zarys problematyki*, <https://www.researchgate.net/publication/282860177> (dostęp: 30.07.2020).

¹⁵ Por. J. Styk, *Miasto. Aspekt socjologiczny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, dz. cyt., kol. 777-778. Obecnie w Polsce są 902 małe miasta, 180 średnich, 38 dużych miast. Zob. GUS, *Mały Rocznik Statystyczny Polski, Ludność w miastach*, dz. cyt., s. 106.

¹⁶ Por. L. Dyczewski, *Tożsamość. Aspekt socjologiczny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, Lublin 2013, kol. 948.

¹⁷ Por. M. S. Szczepański, A. Sliz, *Tożsamość mieszkańców polskich miast. Kilka refleksji socjologicznych*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica” 20(2019), nr 4, s. 17.

w kontekście wpływu na kształtowanie się jej tożsamości¹⁸. Człowiek ponowoczesności, będąc *homo viator*, szuka własnego miejsca w świecie i przestrzeni dla swojego rozwoju, którą często odnajduje w odznaczających się wielką różnorodnością społeczną i kulturową miastach. Mieszkaniec miasta, będąc w sytuacji ciągłego kontaktu z różnymi systemami aksjonormatywnymi, kształtuje pod ich wpływem swoją tożsamość, która odznacza się nieustannymi zmianami i przeobrażeniami¹⁹. Z jednej strony tożsamość mieszkańców polskich miast przeobraża się zgodnie ze światowymi trendami, z drugiej pozostaje w pewnym stopniu tradycyjna, mając zarazem, spowodowany krzyżowaniem się różnych systemów aksjologicznych i normatywnych, płynny charakter²⁰. *Homo urbanus* to człowiek mobilny, czujący się często zagubionym duchowo i osamotnionym w przestrzeni miast, co wpływa na jego wewnętrzne przeżycia²¹. Miasta oferują jemu wiele możliwości realizacji, ale także niosą wiele zagrożeń, które mogą generować ubóstwo we wszelkich formach²².

Występujący w różnych dziedzinach życia i aktywności proces urbanizacji zmienia i kształtuje tożsamość ludzi, w tym ich podejście do religii i instytucji religijnych. Religijność mieszkańców wielkich miast jest bardzo zróżnicowana, na co, według ks. prof. W. Piwowarskiego, w sposób szczególny mają wpływ trzy procesy związane z uprzemysłowieniem: specjalizacja, racjonalizacja oraz desakralizacja. Specjalizacja powoduje rozkład tradycyjnych więzi rodzinno-sąsiedzkich i powstanie nowych układów i ról społecznych. Powstające różnego rodzaju związki, stowarzyszenia i organizacje w przeciwieństwie do tradycyjnych wspólnot w większości oparte są na relacjach rzeczowych i pośrednich. Jednostki przynależą do nich jedynie *częściowo* w zakresie realizowanych przez nie funkcji i celów, będąc pod wpływem różnych wartości i mając szeroki zakres wolności od rodziny, sąsiedztwa, opinii publicznej. Zanikają tradycyjne autorytety oparte na wieku i doświadczeniu. Kształtują się pluralistyczne wzorce zachowań. Racjonalizacja odnosząca się do myślenia i działania wpływa na zmianę mentalności. Miejsce wielowiekowego doświadczenia zajmuje wiedza naukowa, technika, racjonalna kalkulacja. Człowiek panując nad siłami przyrody i tworząc świat techniki, ma coraz mniejszą potrzebę sacrum. Z kolei związana z sekularyzacją desakralizacja przejawia się w osłabianiu więzi osób wierzących z kościelnymi instytucjami religijnymi, a także kształtowaniu się zindywidualizowanych postaw i zachowań religijnych. Wspomniane procesy mając nieodwracalny i uniwersalny charakter, kształtują mentalność mieszkańców miasta zwaną *mentalnością techniczną*²³.

¹⁸ Por. tamże.

¹⁹ Por. tamże, s. 18-19.

²⁰ Por. tamże, s. 20.

²¹ Por. M. Baron, *Środowisko wielkomiejskie jako locus współczesnej ewangelizacji*, dz. cyt., s. 161-162.

²² Por. tamże, s. 169.

²³ Por. W. Piwowarski, *Socjologia religii*, Lublin 1996, s. 311-312.

Przyglądając się syntetycznemu obrazowi religijności mieszkańców polskich miast, przygotowanego przez ks. J. Mariańskiego, widać jego duże zróżnicowanie. Warto podkreślić, że deklarowana przez nich przynależność do Kościoła katolickiego, jak również pewne minimum praktyk religijnych jest dla nich swoistą normą kulturową. Według badacza na sposób przeżywania religijności przez mieszkańców dużych miast ma szereg czynników, do których zalicza on pluralizm społeczno-kulturowy, emancypującą sekularyzację owocującą prywatyzacją przekonań i zachowań religijnych, indywidualizm i subiektywizm w zakresie przyjmowania tradycji i autorytetów, prowadzący do zjawiska relatywizmu, negacji sacrum i utraty transcendentnego wymiaru egzystencji²⁴. Ks. J. Mariański podkreśla, że wśród mieszkańców miast, szczególnie dużych, zauważa się niski stopień aprobaty wartości, norm i wzorów religijnych. Mieszkańcy miast odznaczają się słabym związaniem z Kościołem (*odkościelnienie*), a także bardziej selektywnym podejściem do wiary (tzw. *postawa majsterkowicza*). Ich religijność charakteryzuje się bardziej indywidualnym wyborem (*religia-tak, Kościół-nie*). Przybywa wśród nich osób wierzących w Boga nieosobowego (*religijność sprywatyzowana*). W miastach zauważa się rozwój działalności sekt. Prowadzone w 12 polskich diecezjach badania potwierdziły korelację deklarowanej religijności ze stopniem urbanizacji: „im większe miasto, tym niższy poziom religijności i rzadsze praktyki religijne”²⁵. Badacz zauważa, że w Polsce cechy religijności miejskiej będące skutkiem specjalizacji, racjonalizacji oraz desakralizacji nie są jeszcze tak silne, jak w Europie Zachodniej. Chociaż nowsze wyniki badań potwierdzają opisywane tendencje²⁶, to trudno w tym momencie prognozować, w którym kierunku będą przebiegać zmiany religijności mieszkańców miast. Warto w tym kontekście przywołać opinię ks. prof. P. M. Zulehnera podkreślającego, że analiza wyników badań z wielu krajów Europy prowadzi do wniosku, że silne pragnienie życia duchowego rodzi się (...), na przekór wszelkim założeniom teorii sekularyzacji, na gruncie radykalnych procesów sekularyzacyjnych w wielkich miastach²⁷.

2. Teologiczne podstawy duszpasterstwa w mieście ze szczególnym uwzględnieniem nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego

Określenie podstaw teologicznych każdego duszpasterstwa jest jednym z podstawowych zadań teologów pastoralistów. Wypracowuje się je w oparciu

²⁴ J. Mariański, *Religijność miejska*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, dz. cyt., kol. 778-781.

²⁵ Tamże.

²⁶ Por. T. Wiścicki, W. Sadłoń, *Religijność Polaków*, w: *Kościół w Polsce. Raport*, Warszawa 2018, s. 5-11; GUS, *Życie religijne w Polsce*, Warszawa 2015; CBOS, *Religijność i Kościół 10 lat po śmierci Jana Pawła II*, red. M. Grabowska, Warszawa 2015; CBOS, *Religijność Polaków i ocena sytuacji Kościoła katolickiego*, Komunikat z badań nr 14/2018, Warszawa 2018.

²⁷ P. M. Zulehner, *Przyszłość Kościoła, przyszłość duchowości*, <http://wiesz.com.pl/2020/08/12/przyszlosc-kościola-przyszlosc-duchowosci/> (dostęp: 13.08.2020).

o analizę wskazań Magisterium Kościoła, łącząc je z naukowym odczytywaniem znaku czasów, do czego wzywał cały Kościół II Sobór Watykański w konstytucji duszpasterskiej *Gaudium et spes* (4, 44). Takie działanie ma poprzedzać wytyczanie kierunków działań duszpasterskich. Zwraca na to też uwagę Franciszek, zaznaczając, że *uczeń-misjonarz* musi dokonywać ewangelicznego rozeznania kontekstów działalności ewangelizacyjnej (EG 50) oraz że nigdy nie można zapominać o łączności między wymiarem normatywnym i duszpasterskim, zaznaczając, że *teologia i duszpasterstwo idą w parze*²⁸.

Fundamentem budowania obecności Kościoła pośród mieszkańców miast powinna być eklezjologia *communio*²⁹. Ciągłe aktualne pozostaje wezwanie Jana Pawła II, aby „czynić Kościół domem i szkołą komunii”³⁰.

Trzeba zauważyć, że jeżeli chodzi o soborowe i posoborowe nauczanie Magisterium, dotyczące szeroko rozumianych zagadnień związanych z miastem (urbanizacja, miejski styl życia, duszpasterstwo), to nie ma całościowego dokumentu, który byłby poświęcony tej tematyce. W wielu dokumentach różnej rangi ogłaszanych na różnych poziomach Kościoła pojawiają się wypowiedzi dotyczące miasta jako takiego³¹. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* zauważa, że rozwijanie się społeczeństwa przemysłowego wiąże się z rozpowszechnianiem miejskiego modelu kultury i obyczajowości (KDK 6). Jan Paweł II w swoich encyklikach społecznych spogląda na miasto w kontekście kształtu rzeczywistości społecznej, zwracając uwagę na ich wymiar moralny i potencjał w urzeczywistnianiu wartości ewangelicznych służących promocji człowieka, podejmując zagadnienia ubóstwa, teologii wyzwolenia i społecznego charakteru zaangażowania Kościoła³². Patrzy też on na miasto w kontekście wymiaru ewangelizacyjnego, zauważając ogromny wzrost miast, w których mieszka ponad połowa ludności przeżywiająca wielorakie problemy, w tym anonimowość. Podkreślając, że miasta są miejscami, w których powstają „nowe zwyczaje i wzorce życiowe oraz nowe formy kultury”, zauważa, że powinny być one uprzywilejowanymi miejscami misji *ad gentes*³³. W tym kontekście zwraca on uwagę na rolę parafii, która potrzebując ciągłej odnowy, ma do spełnienia „bardzo aktualne posłannictwo w wymiarze duszpasterskim i eklezjalnym (...) w bezimiennym i samotnym tłumie wielkich współczesnych miast”³⁴. Podkreślając, że szczególnej uwagi domagają się parafie wielkich aglomeracji miejskich, zauważa, że stanowią one „uprzywilejowane miejsce, w którym wierni mają możliwość zdoby-

²⁸ Franciszek, Przemówienie do członków Papieskiego Instytutu Studiów nad Małżeństwem i Rodziną im. Jana Pawła II *Piękno chrześcijańskiej rodziny*, Watykan 27.10.2016, „L'Osservatore Romano” 2016, nr 11, s. 35.

²⁹ M. Baron, *Środowisko wielkomiejskie jako locus współczesnej ewangelizacji*, dz. cyt., s. 170.

³⁰ Jan Paweł II, List *Novo millennio ineunte*, Watykan 2001, 43.

³¹ M. Baron, *Środowisko wielkomiejskie jako locus współczesnej ewangelizacji*, dz. cyt., s. 126.

³² Por. tamże.

³³ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio*, Watykan 1990, 37.

³⁴ Tenże, Adhortacja apostołska *Ecclesia in Europa*, Watykan 2003, 15.

wania konkretnego doświadczenia Kościoła”. Wzywając do tego, aby parafia i jej struktury mogłyby być bardziej skuteczne w środowiskach miejskich, proponuje jej odnowę w kontekście tworzenia z niej *wspólnoty wspólnot*. Apeluje o przezwyciężanie anonimowości w parafiach miejskich, jak też o „umacnianie pożytecznych relacji z innymi instytucjami społecznymi, wychowawczymi i wspólnotowymi”³⁵. Z kolei papież Benedykt XVI w *Deus caritas est* zwraca uwagę na wyzwania środowisk miejskich w kontekście służebnego charakteru miłosiernej posługi Kościoła w przestrzeni publicznej³⁶. Również on podejmuje kwestię roli parafii, podkreślając, aby stanowiły one wspólnoty kościelne i kościelne rodziny, postulując zarazem, aby podejmowane w nich wysiłki służyły temu, aby „nie były one zredukowane do masy bezimiennych wiernych”³⁷.

Franciszek dużo uwagi poświęca trosce o ewangelizację miast i powstających w nich kultur w duchu nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego. Pisząc w adhortacji *Evangelii gaudium* o niezbędnej odnowie Kościoła, podkreśla, że konieczna jest przemieniająca wszystko *opcja misyjna* prowadząca do tego, aby „zwyczaje, style, rozkład zajęć, język i wszystkie struktury kościelne stały się odpowiednią drogą bardziej dla ewangelizowania współczesnego świata” (EG 27). Odnosi to też do parafii, zauważając, że wymagając nieustannej reformy, związanej z otwartością i misyjną kreatywnością ze strony duszpasterza i wspólnoty, mają one być bliżej ludzi, stając się „środowiskami żywej komunii i uczestnictwa, ukierunkowując się całkowicie na misję” (EG 28).

Franciszek mówiąc o duszpasterstwie realizowanym w wielkich miastach, w których Kościół nie stanowi jedynego punktu odniesienia w sprawach kultury, podkreśla, że prowadzone tam działania muszą mieć charakter ewangelizacyjny. Według papieża Kościół w miastach jest *oczekiwany* przez mężczyzn, kobiety, rodziny i inne grupy potrzebujące Jezusa i Ewangelii. Podkreśla on, że szczególnie w wielkich miastach potrzebny jest dialog z wielokulturowością, który nie rezygnując z tożsamości chrześcijańskiej, ma służyć dotarciu do serc ludzi inaczej myślących. Papież podkreśla też, dobrze realizowane duszpasterstwo w wielkich miastach wiąże się z wychodzeniem do wszystkich ludzi i byciem *Kościółem samarytańskim*, czyli składającym świadectwo. Temu zadaniu mają służyć otwarte kościoły i katechezy zawierające odpowiednie treści oraz dostosowane do potrzeb czasowych mieszkańców miast³⁸. Według Franciszka ważne zadanie w duszpasterstwie realizowanym w mieście stoi przed wiernymi świeckim – są oni powołani do tego, aby bez lęku iść na spotkanie ludzi w miastach i, będąc apostołami dzielnicy, burzyć mury anonimowości

³⁵ Tenże, Adhortacja apostolska *Ecclesia in America*, Watykan 1990, 41.

³⁶ M. Baron, *Środowisko wielkomiejskie jako locus współczesnej ewangelizacji*, dz. cyt., s. 126.

³⁷ Benedykt XVI, *Przemówienia do biskupów polskich wygłoszone z okazji wizyty ad limina Apostolorum w 2005 roku*, Poznań 2005, s. 28.

³⁸ Por. Franciszek, Przemówienie do uczestników II Fazy Międzynarodowego Kongresu Duszpasterstwa Wielkich Miast (Watykan, 27.11.2014), ekai.pl/wydarzenia/watykan/x84276/papiez-o-duszpasterstwie-wielkich-miast (dostęp: 1.08.2020).

oraz obojętności. Ważna w tym kontekście jest formacja świeckich, podkreślająca konieczność patrzenia na miasto *oczami Boga*³⁹.

Dużo inspiracji do odnowy duszpasterstwa realizowanego w miastach w duchu nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego dostarcza przywoływany już *Dokument z Aparecidy*. Choć powstał on z myślą o odnowie życia Kościoła w Ameryce Łacińskiej, to jednak szereg jego wskazań ma charakter ponadlokalny. Warto zauważyć, że *Dokument*, zwracając uwagę na konieczność nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego, podkreśla konieczność budzenia świadomości i formacji *uczniów-misjonarzy*, wskazując na różne miejsca, w których ten proces ma się dokonywać. Wskazuje on szczególnie na rodzinę, parafię, małe wspólnoty i ruchy eklezjalne, seminaria i domy formacji zakonnej (307-327). *Dokument*, diagnozując sytuację *świata miejskiego*, zauważa, że zachodzą w nim złożone przemiany społeczno-gospodarcze, kulturowe i religijne, mające wpływ na wszystkie wymiary życia jego mieszkańców. Podkreśla on, że w mieście współistnieją różne kategorie społeczne, do których zalicza się elity ekonomiczne, społeczne i polityczne, różne warstwy klasy średniej oraz rzesze ubogich. *Dokument* zwraca uwagę na koegzystencję dwoistości w mieście, stanowiącej codzienne wyzwania: tradycja-nowoczesność, globalność-lokalność, włączenie-wykluczenie, personalizacja-depersonalizacja, język świecki-język religijny, homogeniczność-różnorodność, kultura miejska-wielokulturowość (AP 511-513).

Dokument zauważając, że Kościół pierwotny powstał w wielkich miastach i tam się rozwijał, apeluje, aby z odwagą prowadzić ewangelizację w mieście. W dokumencie podkreśla się wyzwania, przed jakimi staje Kościół w mieście, zaliczając do nich odnowę parafii i jej podział na sektory, jak też nowe posługi oraz działalność stowarzyszeń, grup, wspólnot i ruchów. Zauważa on postawy lęku wobec duszpasterstwa miejskiego, które wyraża się w zamykaniu się w „starych metodach i przyjmowaniu postawy obronnej wobec nowej kultury” oraz poczuciu bezsilności (AP 513). *Dokument* podkreślając, że „Bóg mieszka w mieście”, oraz że zamysłem Boga jest *Miasto święte, nowe Jeruzalem* (Ap 21, 2-4), zauważa, że Kościół służy urzeczywistnianiu Świętego Miasta poprzez głoszenie Słowa i życie Nim, celebrowanie liturgii, komunii braterską i służbę, zwłaszcza wobec najuboższych i tych, którzy najbardziej cierpią (AP 514-516). *Dokument* proponując i zalecając *nowe duszpasterstwo miejskie*, wskazuje na pewne kierunki działań. Zwracając uwagę na to, że ma ono odpowiadać na wyzwania postępującej urbanizacji, podkreśla, że trzeba służyć zróżnicowanym i złożonym grupom społecznym, ekonomicznym i kulturowym obejmującym ubogich, klasę średnią i elity. W sposób szczególnie trzeba służyć wszystkim należącym do świata cierpienia, zwłaszcza tym, którzy zeszli na złą drogę, pacjentom szpitali, więźniom, wykluczonym, narkomanom,

³⁹ Por. tenże, Przemówienie do członków Papieskiej Rady ds. Świeckich *W sercu miasta można spotkać Boga* (Watykan, 7.02.2015), „L’Osservatore Romano” 3-4(2015), s. 23.

żyjącym w rozbitych rodzinach i związkach nieformalnych, samotnym i zranionym psychicznie. Ma to być duszpasterstwo *osobistego przyjęcia*, kierownictwa duchowego i sakramentu pojednania, rozwijające duchowość wdzięczności, miłosierdzia i braterskiej solidarności, przemieniające parafie we wspólnoty wspólnot. Ma temu pomóc sektoryzacja parafii w mniejsze jednostki, która pozwoli na bliższą interakcję i bardziej efektywne działania. Dokument, zwracając także uwagę na konieczność integracji działań na poziomie ponadparafialnym i diecezjalnym, postuluje tworzenie planu pastoralnego integrującego parafie, wspólnoty zakonne, wspólnoty, ruchy i znaczące instytucje w mieście. Zauważa on, że w prowadzonym duszpasterstwie należy stopniowo rozwijać formację chrześcijańską przez ożywiające miasto masowe wydarzenia, związane z przekazywaniem Ewangelii w symbolicznym języku. Dokument, zwracając uwagę na konieczność decentralizacji posług eklezjalnych tak, aby dużo osób angażowało się w prowadzoną posługę, podkreśla konieczność formacji osób świeckich, którzy będą odpowiadać na pytania i aspiracje dzisiejszego świata. Podkreśla on zarazem konieczność promocji posługi duszpasterskiej, *przyjęcia* osób przybywających do miasta oraz już w nim mieszkających, zwracając uwagę na konieczność przejścia od „pasywnego czekania do aktywnego poszukiwania i wychodzenia do tych”, którzy są oddaleni od Kościoła, przez wizyty domowe, wykorzystanie środków komunikacji społecznej oraz okazywanie bliskości każdej osobie w codziennym życiu. Zwraca on też uwagę na konieczność przyjęcia odpowiedniego *stylu duszpasterskiego* odpowiedniego dla środowiska miejskiego, apelując o zwracanie uwagi na język, struktury i praktyki pastoralne. Wszyscy mają być zaangażowanymi *uczniami i misjonarzami*, podlegając formacji pastoralnej tak, aby właściwie odpowiadać na nowe wyzwania *kultury miejskiej* (AP 517-518).

Szukając inspiracji do odnowy duszpasterstwa w mieście, należy sięgnąć również do wydanej w 2020 roku przez Kongregację ds. Duchowieństwa instrukcji *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*⁴⁰. Instrukcja, zauważając zachodzące zmiany społeczne i kulturowe oraz podkreślając, że „nawrócenie duszpasterskie jest jednym z podstawowych tematów <<nowego etapu ewangelizacji>>”, do promowania którego jest dzisiaj wezwany Kościół (1, 3), apeluje o nawrócenie duszpasterskie obejmujące zarówno mentalność, jak też struktury oraz działalność duszpasterską, szczególnie parafii (2, 6). Podkreślając, że nie są one jak kiedyś „głównym miejscem agregacji i socjalizacji”, zauważa, że są one wezwane do odpowiedzi na zwiększoną mobilność ludzi i rozwijającą się kulturę cyfrową, szukając różnych „sposobów bliskości i dostosowując swoją posługę do potrzeb wiernych i historycznych przemian, pozostając domem pośród domów”

⁴⁰ Kongregacja ds. Duchowieństwa, Instrukcja *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, <https://ekai.pl/dokumenty/instrukcja-nawrocenie-duszpasterskie-wspolnoty-parafialnej-w-sluzbie-misji-ewangelizacyjnej-kosciola/> (dostęp: 10.08.2020), (dalej: *Instrukcja*).

(7-8, 11, 14). *Instrukcja*, nawiązując do nauczania II Soboru Watykańskiego i papieży posoborowych, podkreśla, że parafia, pozostając „niezastąpionym organizmem o pierwszorzędym znaczeniu w widzialnych strukturach Kościoła, ma czynić ewangelizację osiã wszystkich działań duszpasterskich”, prowadząc je w *duchu misyjnym*, formując do tego swoich członków (12). Dokument zauważając, że „opieka duszpasterska, sprawowana wyłącznie w granicach terytorialnych parafii, wydaje się być przestarzała, gdyż parafianie często nie rozumieją już takiej formy, która wydaje się bardziej naznaczona nostalgiã za przeszłościã, ni¿ inspirowana odwagã na przyszłość”, podkreśla zarazem, że zasada terytorialna działania parafii „pozostaje w pełni obowiązująca” (16).

Według dokumentu *sercem* odnowy tradycyjnych struktur parafialnych w kluczu misyjnym i nawrócenia duszpasterskiego jest „głoszenie Słowa Bożego, życia sakramentalnego, świadczenia miłosierdzia lub istotnych obszarów, w których parafia wzrasta i dostosowuje się do Tajemnicy, w którą wierzy” (20). Ma ona „być miejscem sprzyjającym byciu razem i rozwojowi trwałych relacji osobowych, które pozwalają każdemu doświadczyć poczucia przynależności i bycia akceptowanym, tworząc kulturę spotkania, promując dialog, solidarność i otwartość na wszystkich, podkreślając centralną rolę osoby i rozwijając sztukę bliskości” (25-26). Do dzieła ewangelizacji wypełnianego przez parafię wezwany jest cały lud Boży: prezbiterzy, diakoni, osoby konsekrowane i świeckie, zgodnie z posiadanymi charyzmatami i pełnionymi posługami (41, 66-86, 94-100). Ważną rolę w życiu parafii i procesie jej odnowy mają odgrywać parafialne rady ekonomiczne i duszpasterskie (101-114). Szczególnie te ostatnie są powołane do studiowania i badania wszystkiego, co dotyczy działalności duszpasterskiej, oraz zastanawiania się, jak *misyjnie* dotrzeć do wszystkich parafian (110). Dokument podkreśla, że Kodeks Prawa Kanonicznego i dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum successores* zauważają: „celem wsparcia pasterzowania przez wspólne działanie, kilka sąsiednich parafii może być łączonych w specjalne zespoły, takimi są wikariaty rejonowe (dekanaty)”, przyjmujące w różnych miejscach różne nazwy: „dekanaty, archiprezbiteraty, okręgi duszpasterskie, prefektury” (43-45, 64).

Magisterium podejmuje często kwestie duszpasterstwa miejskiego, zwracając szczególną uwagę na konieczność jego zmiany i rozwoju w duchu nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego. Autor, biorąc teraz pod uwagę socjologiczne uwarunkowania duszpasterstwa w mieście, jak też wskazania Magisterium, sformułuje pewne kierunki działań.

3. Kierunki odnowy i rozwoju duszpasterstwa w mieście

Próbując wytyczać kierunki odnowy i rozwoju duszpasterstwa miejskiego, należy zauważyć, że wymaga ono nie tylko uwzględniania wskazań Magisterium, ale także specyficznej tożsamości mieszkańców miast i wielu, wpływających na jej kształtowanie, kontekstów.

Podstawowymi strukturami organizacyjno-administracyjnymi duszpasterstwa w mieście są: diecezja, dekanaty i parafie. Zachowując wspomniane struktury, należy tchnąć w nie *nowego ducha*, dbając o to, aby właściwie odpowiadały na potrzeby współczesności, nie krępując *dynamizmu ewangelizacyjnego* (EG 37). Dotyczy to szczególnie parafii, która w okresie przed urbanizacją ściśle nakładała się na społeczność lokalną (wieś lub kilka wsi, małe miasto, dzielnica większego miasta), nie będąc strukturą ściśle religijną i stanowiącą jej integralną część. Trzeba zauważyć, że przynależność do parafii opierała się na mikrostrukturach społeczności lokalnej (rodzina, szkoła, stowarzyszenia). Szerok procesów prowadzących do rozkładu struktur lokalnych wpływa na *atomizację* środowiska parafialnego, w którym zauważa się w szczególności brak interakcji o charakterze poziomym w płaszczyźnie religijnej (parafianin-parafianin), co może negatywnie przekładać się na proces socjalizacji religijnej⁴¹. Związane z rozwojem przemysłu załamanie się struktury opieki duszpasterskiej w mieście sprawia, że jej model organizacyjny i sposób działania nie stanowi już odpowiedniej formy dla struktury społeczeństwa miejskiego, wymagając wypracowanie nowych zasad⁴².

W świetle zachodzących przemian, jak też wezwań Magisterium dotyczących nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego potrzeba pilnego wypracowania nowego modelu funkcjonowania parafii miejskich, próbując jednak kłaść nacisk na ożywienie i rozwój parafii terytorialnych. Autor docenia diagnozę zawartą w *Instrukcji*, podkreślającą, że „szczególnie dzisiaj terytorium nie jest już tylko ograniczoną przestrzenią geograficzną, ale środowiskiem, w którym każdy wyraża swoje życie poprzez relacje, wzajemną służbę i dawne tradycje”, oraz zauważającą, że „opieka duszpasterska, sprawowana wyłącznie w granicach terytorialnych parafii, wydaje się być przestarzała, gdyż parafianie często nie rozumieją już takiej formy, która wydaje się bardziej naczyną nostalgią za przeszłością, niż inspirowana odwagą na przyszłość” (16). Chociaż przywołana diagnoza jest jedną w ważniejszych przesłanek wskazującą na konieczność tworzenia parafii personalnych, to jednak Autor uważa, że w realizowanym duszpasterstwie miejskim w Polsce trzeba zasadniczo kłaść nacisk na jego budowanie w oparciu o odnawiane parafie terytorialne. Przemawiają za tym wskazania zawarte w Magisterium, jak też przywiązanie Polaków do tradycyjnej struktury parafii. Warto w tym kontekście podkreślić, że odnowa struktur musi przebiegać w kontekście służebności wobec zakładanych celów.

Prowadzone działania należy rozpocząć od pytania dotyczącego teologicznej wizji parafii, którą noszą w sobie zarówno duchowni, jak i świeccy. Musi ona być zgodna z nauczaniem II Soboru Watykańskiego podkreślającego obraz Kościoła jako *communio*, uwzględniając zarazem inne dokumenty Magiste-

⁴¹ Por. W. Piwowarski, *Problemy duszpasterskie parafii terytorialnych*, dz. cyt., s. 75.

⁴² Por. E. Golomb, *Teoretyczne rozważania nad modelem działalności duszpasterskiej w mieście*, w: *Ludzie-Wiara-Kościół. Analizy socjologiczne*, dz. cyt., s. 313-315.

rium. Należy zadbać o to, aby treść *dokumentu z Aparecidy* czy *Instrukcji* trafiła nie tylko do duchownych pod *diecezjalne* i *plebanijne strzechy*, ale do wszystkich wiernych świeckich w Polsce, szczególnie członków rad duszpasterskich. To właśnie w ich ramach należy podjąć synodalną dyskusję odnośnie potrzebnych w kontekście przekształceń wielorakich struktur, jak też realizowanego w mieście duszpasterstwa w duchu nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego.

Wspomniana dyskusja powinna podjąć kwestię diagnozy parafii miejskich pod kątem stanu religijności i potrzeb mieszkających w nich osób, stosowanych metod i form duszpasterskich, prognoz zachodzących przemian. W szczególności należy zastanowić się nad złożonymi przyczynami braku utożsamiania się części mieszkańców parafii ze wspólnotą parafialną, czego wyrazem jest realizacja praktyk religijnych w innych świątyniach (churching występujący szczególnie w dużych miastach), jak też całkowita z nich rezygnacja. Należy także zastanawiać się nad tym, jak, realizując postulat *misyjnego wyjścia*, docierać do tych osób z przesłaniem Ewangelii, wykorzystując media społecznościowe, organizując misje miejskie, ewangelizację uliczną czy stosując także metodę głoszenia kerygmatu od osoby do osoby⁴³. Należy przy tym pamiętać, że takie działania mają charakter preewangelizacyjny – ma to być początek *procesu wzrastania w wierze*, który powinien znaleźć swoją kontynuację w parafiach.

Mając przed oczyma nauczanie *Instrukcji*, podkreślające pierwszorzędne znaczenie parafii służącej „spotkaniu i żywej relacji z Chrystusem oraz z braćmi i siostrami w wierze” (122), należy dążyć zarówno do reorganizacji ich

⁴³ Trzeba w tym miejscu przywołać realizowaną w Wielkim Poście 2012 roku, z inicjatywy Papieskiej Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, inicjatywę *Misja Wielkich Miast*, która odbywała się w Rzymie, Barcelonie, Brukseli, Budapeszcie, Dublinie, Kolonii, Lizbonie, Liverpoolu, Paryżu, Turynie, Warszawie i Wiedniu. Celem tych misji była ewangelizacja wspólnot chrześcijańskich mieszkających w metropoliach. W Warszawie wybrano, nawiązując do symboliki 12 apostołów, 12 parafii, w których zrealizowano w Wielkim Poście 5 inicjatyw: czytanie fragmentów Ewangelii wg św. Marka przez ludzi kultury i dziennikarzy; rozważanie sensu życia poprzez lekturę *Wyznań* św. Augustyna; zachęta do częstszego korzystania z sakramentu pokuty; ewangelizacja rodzin i młodzieży, między innymi poprzez szereg katechez tematycznych oraz uwrażliwienie wiernych na potrzebę większego zaangażowania wobec potrzebujących np. w formie wolontariatu. Ewangelizacja objęła swym zasięgiem także środowiska akademickie i młodzież. Uczestnicy *Misji Warszawy* w asyście kapłanów odwiedzali akademiki, kluby i puby, podejmując w rozmowach kwestie wiary. W ramach Misji przeprowadzono *Tydzień Misyjny*, w ramach którego zorganizowano wiele wydarzeń ulicznych: koncertów, happeningów, przedstawień teatralnych oraz stwarzając w kościołach okazję do spowiedzi w ramach tzw. *Nocy konfesjonalów*. Zob. A. Makowski, *Misja miasta jako narzędzie ewangelizacji na peryferiach*, „Polonia Sacra” 22 (2018) nr 1, s. 108-110. Szukając inspiracji do rozwijania, ożywiania duszpasterstwa w mieście w duchu nawrócenia pastoralnego i duszpasterstwa misyjnego, warto systematycznie zapoznawać się z opisem różnych działań ewangelizacyjnych realizowanych w Polsce zamieszczanych na stronie Zespołu KEP ds. Nowej Ewangelizacji. Zob. nowaewangelizacja.org/zespol-dosprowadzaj-nas/ (dostęp: 30.07.2020).

granic oraz działających w nich struktur, jak też prowadzonego duszpasterstwa. Sprawą wymagającą pogłębionej dyskusji jest kwestia wielkości parafii, które nie mogą być swoistym *gigantem* duszpasterskim. Ogromne rozmiary parafii uniemożliwiają tworzenie atmosfery rodzinnej bliskości oraz duchowego azylu, przyczyniając się do rozwijania obecnej w każdym człowieku poczucia przynależności i budowania tożsamości. Wydaje się, że najprostszym rozwiązaniem tej kwestii jest korekta granic parafii, dokonana z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych, społecznych, terytorialnych. Nic też nie stoi na przeszkodzie, aby dzielić parafie na *sektory duszpasterskie*, delegując do opieki nad nimi poszczególnych księży wraz z przygotowanymi do tego osobami świeckimi. Warto w tym miejscu zasygnalizować też kwestie tworzenia w powstających osiedlach nowych parafii i budowania kościołów, który to proces powinien być mądrze wykorzystywany do tworzenia wymiaru wspólnotowego parafii i integracji osób tam zamieszkujących. Należy przy tym pamiętać, że osoby sprowadzające się do nowych osiedli mają różnorodne doświadczenia swoich parafii oraz reprezentują różny poziom życia religijnego. Trzeba od początku docierać do tych osób, diagnozując zarazem całościowo ich stan i starając się odpowiadać na ich różne, nie tylko religijne, potrzeby.

Mając na uwadze fakt, że tradycyjne parafie terytorialne nie są w stanie odpowiedzieć na wszystkie potrzeby mieszkańców miasta, będąc jedyną przesłanką realizacji duszpasterstwa, należy wykorzystywać do tego inne płaszczyzny, dbając zarazem o ich koordynację i propagując styl pracy zespołowej⁴⁴. Na konieczność podejmowania tego typu działań, które mają *odpowiedzieć na potrzeby miast*, zwraca uwagę dekret o apostołstwie świeckich II Soboru Watykańskiego, postulujący tworzenie rad międzyparafialnych (DA 10). W tym kontekście trzeba pomyśleć o odnowie działalności dekanatów. Doświadczenie pokazuje, że funkcjonowanie części dekanatów jest fikcyjne. Nie pełnią one funkcji koordynacyjnej działań duszpasterskich, szczególnie tych, których nie można z różnych względów zrealizować na poziomie parafii. Przykładowo można tutaj wspomnieć o trudnościach w zorganizowaniu w każdej parafii profesjonalnej poradni rodzinnej, w której pracowałiby różni wykwalifikowani specjaliści: prawnicy, psycholodzy i terapeuci itp. Tego typu ośrodki powinny funkcjonować na poziomie dekanalnym. Trzeba, korzystając z pomocy różnych gremiów, w tym rad: kapłańskiej i diecezjalnej rady duszpasterskiej, dokonać ewaluacji funkcjonowania dekanatów i wprowadzić potrzebne zmiany. Dużo cennych wskazań odnośnie sposobu ich funkcjonowania można znaleźć w przywoływanym już dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum successores*, zawierających kryteria dotyczące tworzenia dekanatów, jak też statutu regulującego ich sposób funkcjonowania w kontekście koordynowania różnych działań duszpasterskich (zob. pkt 218-220). Dokonując odnowy duszpasterstwa w mieście, można też, co dopuszcza Magisterium, łączyć deka-

⁴⁴ Por. R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, dz. cyt., s. 239-240.

naty w *okręgi duszpasterskie*, co ma już miejsce w niektórych polskich diecezjach (np. toruńska czy opolska). Warto też w tym kontekście przywołać realizowaną w duszpasterstwie miejskim w Niemczech, będącego ogniwem pośrednim między diecezją a dekanatami i parafiami, koncepcję *Kościola miejskiego*. Biorąc pod uwagę fakt, że wypełnianie niektórych zadań duszpasterstwa miejskiego przekracza możliwości dekanatów i parafii, ma on zajmować się problemami pastoralnymi całego miasta, realizując szczególnie metody i formy duszpasterstwa nadzwyczajnego: specjalnego i specjalistycznego. Od strony praktycznej dzieje się to w ramach usytuowanego w centralnej części miasta *kościola centralnego*⁴⁵. Kwestią otwartą do dyskusji pozostaje pytanie, czy nie można niektórych rozwiązań przyjętych i realizowanych w Niemczech przeszczepić na grunt polskiego duszpasterstwa miejskiego, biorąc pod uwagę uwarunkowania lokalne i dokonując ich odpowiednich modyfikacji? Funkcje takiego *kościola centralnego* mogłyby na przykład pełnić parafie katedralne, przy których funkcjonowałyby *centra pastoralne* służące specjalistyczną pomocą duszpastersko-psychologiczną osobom uzależnionym, przeżywającym wielorakie kryzysy, prowadzące przygotowanie osób nieochrzczonych do przyjęcia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej itp. W kościele centralnym powinno też duszpasterstwo nadzwyczajne obejmować różne grupy zawodowe, społeczne, celowe itp.

Podejmując kwestie odnowy i rozwoju duszpasterstwa miejskiego, należy zwrócić uwagę na konieczność włączania w jego realizację odpowiednio uformowanych wiernych świeckich. Magisterium podkreśla, że proces nawrócenia pastoralnego zakłada, iż każdy doświadczając mocy głoszonego kerygmatu i spotykając się z Osobą Jezusa Chrystusa, będzie stawał się Jego świadomym uczniem, który zaangażuje się w realizację duszpasterstwa misyjnego, przyjmując postawę wyjścia i wędrując następnie na *peryferie egzystencji*. Ma tam szukać ludzi przeżywających wielorakie formy ubóstwa, towarzysząc im w drodze powrotu do Boga. Mówiąc o zaangażowaniu osób świeckich, trzeba podkreślić, że nie chodzi tutaj o zwykły, związany z malejącą liczbą powołań kapłańskich praktycyzm, przejawiający się w poszukiwaniu *pomocników do pracy duszpasterskiej księdza*, ale o stworzenie możliwości realizacji przez osoby świeckie wypływającego z sakramentu chrztu wezwania do apostołstwa. W tym kontekście ciągle otwartą pozostaje kwestia udziału w polskim duszpasterstwie właściwie uformowanych i merytorycznie do tego przygotowanych asystentów pastoralnych.

Zauważając fakt, że główne zręby organizacji duszpasterstwa w mieście zostały wypracowane przed wiekami i że po II Soborze Watykańskim zmodyfikowano tylko niektóre jego elementy, należy podjąć działania związane z jego dostosowaniem do wyzwań czasów współczesności. Działania duszpasterskie powinny uwzględniać wieloraką tożsamość ich mieszkańców, w tym

⁴⁵ Por. tamże, s. 241-242.

zróznicowany stan religijności, jak i posiadane potrzeby. Z jednej strony nie można zapominać o tym, że w mieście występuje znaczny obszar religijności tradycyjnej, dlatego trzeba zadbać o jej pogłębienie tak, aby opierała się ona na spójnym systemie wierzeń, przekładając się na nie tylko na zaangażowane uczestnictwo w praktykach religijnych, ale również na postawy moralne oraz rozwijanie interakcji religijnych⁴⁶. Z drugiej strony prowadzone działania duszpasterskie, realizowane w duchu duszpasterstwa misyjnego, powinny być skierowane do osób na co dzień niepraktykujących swojej wiary i dystansujących się od Kościoła tak, aby docierać do nich z przekazem kerygmatu, stwarzając później możliwości pogłębiania i rozwoju wiary. Należy przy tym zwracać uwagę na fakt, że wielu mieszkańców miast sygnalizuje swoje potrzeby duchowe, nie realizując ich w wymiarach instytucjonalnych Kościoła.

Realizacja na różnych poziomach duszpasterstwa w mieście powinna komplementarnie koncentrować się wokół trzech podstawowych funkcji Kościoła, co będzie realizacją nauczania Benedykta XVI zawartego w encyklice *Deus Caritas est* podkreślającej, że „wewnętrzna natura Kościoła wyraża się w troistym zadaniu: głoszenie słowa Bożego (kerygma-martyria), sprawowanie sakramentów (leiturgia), posługa miłości (diaconia)” (DCE 25). Realizując funkcję przepowiadania w środowisku wielkomiejskim, trzeba zwracać uwagę na konieczność przepowiadania chrystocentrycznego, antropocentrycznie zorientowanego na mieszkańca i jego tożsamość, biorąc pod uwagę wielorakie uwarunkowania wpływające na jego funkcjonowanie, dialogicznego celebrowania Ewangelii Jezusa Chrystusa w znakach sakramentalnych. Realizacja funkcji liturgicznej powinna uwzględniać miejskie uwarunkowania kulturowe wpływające na pojmowanie i przeżywanie rzeczywistości sakramentalnej: prywatyzację wiary oraz utratę transcendentnego wymiaru ludzkiej egzystencji, ze szczególnym uwzględnieniem wymiaru sakramentalnego skoncentrowanego na budowaniu wspólnoty oraz zwróceniem uwagi na piękno celebracji oraz sztuki sakralnej. Należy zwrócić uwagę na pedagogiczny wymiar liturgii, biorąc pod uwagę wertykalne oraz horyzontalne świętowanie niedzieli. Z kolei realizacja funkcji królewskiej musi być połączona z realizacją preferencyjnej opcji na rzecz ubogich, kładąc nacisk na budowanie miasta godnego człowieka, zwracając uwagę na konieczność przywracania nadziei ubogim, promocję godności człowieka pracy, troskę o chorych, służbę małżeństwu i rodzinie, kształtowania otwartości i gościnności⁴⁷. Realizując funkcje podstawowe, nie można także zapominać o realizacji funkcji uzupełniających, do których w kontekście potrzeb mieszkańców dużych miast zaliczymy także funkcję integrującą oraz kulturotwórczą.

⁴⁶ Tamże, s. 238.

⁴⁷ M. Baron, *Środowisko wielkomiejskie jako locus współczesnej ewangelizacji*, dz. cyt., s. 126-464.

Podsumowanie

Autor, podejmując kwestie odnowy duszpasterstwa miejskiego w świetle nawrócenia pastoralnego, pragnie podkreślić, że nie ma gotowych odpowiedzi dotyczących jego przyszłości. Pragnie on zaprosić do merytorycznej i twórczej dyskusji zarówno teologów pastoralistów, jak też praktyków duszpasterstwa, aby razem na drodze synodalnego rozeznawania wytyczali dalej kierunki rozwoju duszpasterstwa w mieście. Należy szczegółowo podjąć kwestie diagnozy szeroko rozumianej tożsamości mieszkańców miast, katechezy dorosłych, tworzenia i ewaluowania programu duszpasterskiego dla miast, który będzie między innymi pomocą w koordynacji wielorakich działań duszpasterskich podejmowanych przez rozmaite podmioty (grupy, ruchy i stowarzyszenia, zakony), współpracy z różnymi instytucjami miejskimi mającej odpowiadać na różnorodne potrzeby mieszkańców miasta, w tym przeżywane przez nich wszelkie formy ubóstwa. Na wszystkie powyższe zagadnienia należy spojrzeć w duchu nauczania papieża Franciszka apelującego, „aby podążać drogą duszpasterskiego i misyjnego nawrócenia, które nie może pozostawić rzeczy w takim stanie, w jakim są” (EG 25).

* * *

Urban Pastoral Ministry in Poland in the Context of the Pastoral Conversion and Missionary Pastoral Ministry

Summary

In his apostolic exhortation *Evangelii gaudium*, in which Pope Francis wrote about some of the modern world challenges, he pointed out to the *challenges for urban cultures* emphasizing the fact, that “the new cultures (...) constantly being born in these vast new expanses where Christians are no longer the customary interpreters or generators of meaning” along with changes undergoing there “create a privileged locus of the new evangelization” (EG 73). The Pope also noted that “this challenges us to imagine innovative spaces and possibilities for prayer and communion which are more attractive and meaningful for city dwellers” (ibidem).

Responding to the Pope’s appeal, the author of this article addresses the issue of the future of the pastoral ministry carried out in the cities in the spirit of the pastoral conversion and missionary pastoral ministry (EG 25; 33-35). At the beginning, he presents the chosen sociological determinants concerning the urban pastoral ministry (1), then he describes the theological grounds of the urban pastoral ministry, pointing out to the teaching of the Magisterium regarding the pastoral conversion and missionary pastoral ministry (2). The final result of his reflections is depicting the lines of action which would lead to the renewal and development of the pastoral ministry in the cities in Poland (3).

Keywords: urban pastoral ministry; pastoral conversion and missionary pastoral ministry.

Bibliografia

- APARECIDA. V Ogólna Konferencja Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Dokument końcowy *Jesteśmy uczniami i misjonarzami Jezusa Chrystusa, aby nasze narody miały w nim życie*, Gubin 2014.
- Baron M., *Środowisko wielkomijskie jako locus współczesnej ewangelizacji*, Lublin 2017 (mps).
- Benedykt XVI, *Przemówienia do biskupów polskich wygłoszone z okazji wizyty ad limina Apostolorum w 2005 roku*, Poznań 2005.
- Bilska-Wodecka E., Jackowski A., Sołjan I., *Funkcje religijne miasta. Zarys problematyki*, <https://www.researchgate.net/publication/282860177> (dostęp: 30.07.2020).
- CBOS, *Religijność i Kościół 10 lat po śmierci Jana Pawła II*, red. M. Grabowska, Warszawa 2015.
- CBOS, *Religijność Polaków i ocena sytuacji Kościoła katolickiego*, Komunikat z badań nr 14/2018, Warszawa 2018.
- Dyczewski L., *Tożsamość. Aspekt socjologiczny*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, Lublin 2013, kol. 948-949.
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, Watykan 2013.
- Franciszek, Przemówienie do członków Papieskiego Instytutu Studiów nad Małżeństwem i Rodziną im. Jana Pawła II *Piękno chrześcijańskiej rodziny*, Watykan 27.10.2016, „L'Osservatore Romano” 2016, nr 11, s. 33-35.
- Golomb E., *Teoretyczne rozważania nad modelem działalności duszpasterskiej w mieście*, w: *Ludzie-Wiara-Kościół. Analizy socjologiczne*, red. B. Cywiński, Warszawa 1966, s. 311-332.
- GUS, *Mały Rocznik Statystyczny Polski, Ludność w miastach*, Warszawa 2020.
- GUS, *Życie religijne w Polsce*, Warszawa 2015.
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio*, Watykan 1990.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in America*, Watykan 1990.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa*, Watykan 2003.
- Jan Paweł II, *List Novo millennio ineunte*, Watykan 2001.
- Kamiński R., *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, Lublin 1997.
- Majer A., *Miasta teoretyczne*, w: *Spoleczne i ekonomiczne aspekty urbanizacji i metropolizacji*, red. M. Malikowski, M. Palak, J. Halik, Rzeszów 2015, s. 11-23.
- Makowski A., *Misja miasta jako narzędzie ewangelizacji na peryferiach*, „Polonia Sacra” 22(2018), nr 1, s. 97-114.
- Mariański J., *Religijność miejska*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 778-781.
- Misiak W., *Miasto*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. II, Warszawa 1999, s. 227-233.
- Piwowski W., *Problemy duszpasterskie parafii terytorialnych*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 32(1985), z. 6, s. 69-78.
- Population division. World urbanization prospects 2018*, <https://population.un.org/wup/Country-Profiles/> (dostęp: 30.07.2020).
- Styk J., *Socjologia miasta*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 774-778.
- Świerczyński Z., *Miasto*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 774.
- Szczepański M. S., Sliz A., *Tożsamość mieszkańców polskich miast. Kilka refleksji socjologicznych*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica” 20(2019), nr 4, s. 13-24.